

ELS TOPÒNIMS: UNA RESERVA ETNOGRÀFICA DE PRIMERA MÀ

ANNA-MARIA CORREDOR PLAJA

Com és sabut, l'etnografia és la ciència que s'ocupa dels diversos grups humans i de les seves activitats, organització familiar i social, creences, etc. Si analitzem qualsevol corpus onomàstic i ens fixem en la informació que ens transmet, ens adonem de seguida que el material que tenim al davant el podem qualificar perfectament d'etnogràfic. Si es tracta de llistes de sobrenoms, el que tenim són més aviat informacions individuals, molt particulars, però que agafades en el seu conjunt ens donen una visió global que pot ajudar a fer-se una idea de com és el tarannà d'un grup determinat.

En aquesta ocasió, però, el que ens ocupa són els noms de lloc i el que pretenem amb aquesta comunicació és fer veure com els topònims poden ser considerats material etnogràfic en tant que tenen un significat i reflecteixen aspectes molt concrets de la comunitat que els va crear. Per això mateix, per tota la informació extralingüística que contenen, els noms de lloc ocupen una parcel·la dins de l'anomenada etnografia lingüística (Casado Velarde, 1988). Partim, doncs, de la idea que un topònim és tan valuós com un objecte, una pedra o qualsevol rastre material d'una civilització.

Moreu-Rey en una de les seves publicacions sobre toponímia urbana (1974) constatava que la distribució interna de pobles i viles medievals ha donat lloc a una sèrie de noms que es repeteixen una mica arreu. Com a exemples d'aquests noms, alguns dels quals també són recollits al nostre corpus, podem esmentar *la Vila*, *el barri de Dalt* i *el barri de Baix*, *el carrer del Mig*, *el Raval*, *el camí Fondo*, *les Costes*, *el Pedró*, *Sota la Muralla*, *lo Portal Vell*... A més d'aquests noms, que són termes generals que afecten l'estructura urbana, la documentació escrita de cada lloc pot aportar noms de paratges (avui barris) situats fora del nucli urbà que han desaparegut. A Pals (al Baix Empordà) hi trobem anomenat *el Pla*, *la Sala*, *la Barrera*, *la Milana*, *la Pedrera*, *el Rocar*, *la Pedra Rodona*, *les Capmasies*... Són noms que ningú no fa servir i que no existeixen ni en la memòria dels més grans, els hem repescat en papers antics associats a antropònims o a noms de masos, cosa que permet dibuixar vagament la zona que designaven i fer-se una idea de com estava repartida la població.

Un grup de topònims sempre interessant per fer-nos conèixer la vida dels avantpassats és el dels que reflecteixen els oficis i les ocupacions diverses. Avui, poca gent de Pals sap on són les Adoberies, és a dir l'establiment on s'adobaven les pells. El topònim *les Adoberies* és documentat per primer cop el 1352 i al llarg de la documentació es troba amb grafies diferents i amb article o sense. L'última vegada que l'hem localitzat és en un protocol de 1839. Sabem pels documents que hi havia hagut, com a mínim, dos establiments: les ado-

beries d'en Ylla i les adoberies d'en Romans, tots dos a la zona de Camargues, però és clar, quan això és mencionat (1671) ja no estaven en funcionament. Consta que les adoberies d'en Ylla eren una construcció enrunada i les altres, les d'en Romans, sembla que eren dempeus, però ja aleshores s'anomenaven *la casa i hort del reverend Antoni Prats*. Com passa tan sovint en toponímia, quan una construcció desapareix, com és el cas d'aquestes adoberies, se sol mantenir el nom per anomenar peces de terra veïnes de l'antic edifici.

Cresols, nom que trobem documentat a Palau-Sator, també al Baix Empordà, pot fer referència igualment a l'activitat artesana.

Un altre topònim curiós és *els Barbers*: es tracta de la sisena andana¹ del Vernagar de Dellà, anomenada possiblement així per l'ofici dels seus propietaris. El nom, encara ben vigent, el trobem en un document de 1840, que és transcripció d'un altre de 1767, en el qual consta el repartiment de les terres comunals del municipi de Pals a particulars.²

Una construcció representada sovint en la toponímia és el forn. Trobem documentat un lloc anomenat *Forn* el 1352 on, segons es precisa en un capbreu de 1489, era situat el mas Tomasi de les Arenes. De 1352 data igualment el *forn den Jordan*, situat prop de l'anomenat estany de la Figuerola, vora l'actual estany Marisch. També data de 1489 el *Rocar des Forn*, que apareix com a "lloc anomenat antigament Puig de Serra o Golomir y ara Rocar des Forn". El *barri de la Forma* data també de la mateixa època. La *Closa del Forn* era una peça del mas Gelabert que trobem documentada el 1840. Encara avui, a la zona de la platja i ja dins el terme de Begur, hi ha l'anomenat Forn de Calç. A la zona de Palau-Sator hi trobem documentats el 1670-71 el *Forn de les Teules*³ i el *Camp des Forn*.

Els molins són altres construccions relacionades amb bona part de l'activitat agrícola i comercial. A la documentació en trobem uns quants. L'anomenat *moli de Ferran* data de 1489 i consta que era situat part al terme de Sant Feliu de Boada, i part al de Pals. El *moli de Llogay* data de 1576 i és documentat amb la forma *moli de Logay*;⁴ el 1672 consta que pertanyia al mas Pou i que vora el molí hi havia una peça de terra anomenada "lo quinta del molí". El *moli d'en Colls* data de 1668. El *moli d'en Oller* consta el 1489, vora el mas Oller, no gaire lluny de l'estany Marisch; el trobem també a la mateixa data com a "moli apellat de na Ollera als Galell", cosa que permet de situar-lo. Sabem que el 1672 aquest molí ja no hi era o estava fora de servei ja que consta "l'antic molí de na Ollera".

Situat en una altra zona del municipi, a Camargues, és anomenat també el 1489 el *moli de Mollera*.⁵ De 1352 daten el *moli d'en Pedrissa*, el *d'en Pou*, el *d'en Sala* i el *d'en Rull*. Aquest darrer el trobem també el 1489 com a "moli den Trull als moli den Ros" o com a "moli apellat den Truy", situat vora el mas Riu, abans mas Ros del Riu, que es precisa que és enrunat el 1672. El *moli d'en Salamir* és anomenat el 1489 i consta que afrontava amb el

1 Amb aquest nom, i també amb el d'andana, es coneixen les feixes de terra situades horitzontalment, de forma allargada i dimensions diferents.

2 En aquest cas, l'andana, que tenia una extensió d'11 vessanes, va ser repartida en diverses peces de 2 vessanes i 1 octau.

3 Actualment existeix la *Font de les Teules*. No es tracta pas, com es podria pensar, d'una mala interpretació ja que el *Forn de les Teules* apareix dues vegades al document consultat i es llegeix clarament. D'altra banda, el fet de trobar documentat al mateix terme el *Camp des Forn* i l'antropònim *Francisco Bou del Forn*, fa pensar que possiblement aquests dos noms fan referència a un mateix forn que hauria existit antigament.

4 Sembla clar que el nom d'aquest molí prové d'un antropònim, ja que el 1352 es troba documentat "Pere Loguay de plassa" i el 1489, "Pere Logay".

5 El fet que els dos molins, el de n'Ollera i el de Mollera estiguin situats a la documentació un a Camargues i l'altre a Galell (vora l'estany), llocs força allunyats, no dóna peu a pensar que es pugui tractar d'una lectura equivocada.

mas Oller. Un altre molí documentat el 1489 és el *d'en Sardina*⁶ (també es troba en plural, “molins den Sardina”); era situat al territori dit Canal. Aquest molí ja devia ser fora de servei el 1671, ja que trobem documentada una feixa que té un molí “antigament dit den Sardina”; el que encara era vigent en aquesta data era el nom de la riera “dita del molí den Sardina”, a tocar del mas Hereu, avui desaparegut.

El *molí de Tafurer* és anomenat el 1571. El 1577 consta que va morir el senyor Puig, “arendador dels molins del señor Taffurer”. El 1668 trobem un Salvatori de Tamarit y Tafurer, que era propietari d'aquest molí de farina. Una mica més tard, el 1680, es troba el “molí de don Salvador de Tafurer”. El 1716 el molí, que es precisa que és fariner i arrosser, és anomenat també de Tamarit, però després torna a dir-se de Tafurer o simplement Tafurer; en aquesta data, i segons es desprèn de les factures de jomals i materials presentades per un mestre de cases i un mestre fuster, es van fer obres de millora a la casa i al molí. Datada igualment del 1716 trobem “l'heretat dita del molí gros de Tafurer” i els “mas y molins de Tafurer”.⁷ El 1832 el molí Tafurer és propietat de “D. Magín Antonio de Vilallonga hacendado de la ciudad de Barcelona”, anomenat també “el senyor de Vilallonga”. El 1854 es menciona el *mas Tafurer*: “terras del mas Tafurer propi de la casa de Vilallonga de Barcelona”. El 1865 el molí s'anomena “Tafurer o Gros”. Un altre molí que és anomenat el 1605 és l'anomenat *molí de Vent* (també apareix com a “molí de vens”), el 1671 es precisa que pertanyia a Joan Terrarol de la Barrera.

A la zona de Palau-Sator trobem documentats el *molí Marturià*, el *molí de Munt* (amunt), el *molí de Vall* (avall) i el *camp del Molí*. A la mateixa zona és situat el topònim *Orriols*,⁸ que faria referència a antics graners.

L'activitat agrícola és igualment reflectida amb els topònims següents: *Tretes* (documentat amb les formes *Tretas/Ses Tretas/Las Tretas*) faria referència al fet d'artigar, de rompre la terra per conrear-la. El *camp de les Juntes* reflecteix el mateix aspecte.⁹ Com que les terres de conreu són sovint anomenades tenint en compte la seva forma, la seva ubicació o la seva cabuda, noms com ara *Illa/Illes/Illetes*, *Rodonell*, *Triay/Trilles*, *Corterades*, *Quintanar/Quintanals*, *els Saions* i d'altres que contenen el mot *feixa* o *andana* es relacionen directament amb l'activitat agrícola. Són igualment nombrosos els topònims derivats d'espècies cultivades com ara la vinya i l'olivera.

Bé, tot plegat ens demostra que un corpus de topònims és un testimoni valuósíssim per conèixer la història del nostre territori i de la gent que el va poblar. En aquest sentit, bé es pot dir que l'onomàstica, i molt especialment la toponímia, ha de ser tinguda en compte en l'estudi diacrònic de qualsevol grup de població.

6 El 1352 trobem documentat un tal Barsalo Sardina. Una mica més tard, es troba també un individu anomenat Castelló Sardina. És possible que Sardina fos un sobrenom.

7 El 1742, els pagesos que conreaven arros havien de pagar al propietari del molí l'anomenat “dret de l'aygua”, que consistia en “una quartera de arros per quiscuna vessana de terra se regara de dita aygua tant si sen cull com si no sen cull”: el propietari era aleshores don Salvador Tamarit, Carcer y de Vilanova, domiciliat a Barcelona i “senyor dels molins situats y construïts en lo terme de la dita vila de Pals y axi tambe de la aygua de las acequias majors y menors de aquells”.

8 Nom vigent a l'Alt Empordà, però no pas a la zona esmentada.

9 Segons ALCOVER-MOLL (1968) una junta equivalia a l'Empordà a una llaurada de tres hores o al treball que feien un parell d'animals sense interrupció. Un informador del lloc recorda que s'utilitzava aquest terme per referir-se al tros de camp que un animal podia llaurar entre el matí i la tarda. El significat del mot devia ser, doncs, una mica diferent depenent de cada lloc.

FONTS I BIBLIOGRAFIA CITADES

ALCOVER, A. M.; MOLL, F. DE B. *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: ed. Moll, 1968.

CASADO VELARDE, M. *Lenguaje y Cultura. La etnolingüística*. Madrid: Síntesis, 1988.

MOREU-REY, E. *Toponímia urbana i onomàstica vària*. Palma de Mallorca: ed. Moll, 1974.

ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ. Fons de la Batllia de Catalunya. Capbreus núm. 168, 184 i 193.

ARXIU HISTÒRIC DE GIRONA. Fons Notarial de Pals. Manuals núm. 1, 3, 5, 16, 17 i 18.

ARXIU PARROQUIAL DE PALS. *Llibre d'Òbits* dels anys 1570-1740 i *Llibre de Baptismes* dels anys 1659-1774.